

УДК 378

І.В. Залесо́ва  
м. Вінниця, Україна

## СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА — ПРОДУКТИВНИЙ ШЛЯХ ФОРМУВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ УЧНІВ

**Актуальність проблеми.** У нинішньому суспільстві особливо гостро стоїть проблема збереження миру, єднання різних народів, попередження конфліктів на міжнаціональному ґрунті. Учені розглядають різні чинники, які актуалізують її значимість. Перш за все змінюється динаміка етнічного складу населення України, спостерігається зростання нелегальної міграції. За даними соціологічних досліджень В. Бакальчук, Ю. Тищенко в українському суспільстві скорочується чисельність представників етнокультурних груп, які традиційно проживали в Україні (болгари, молдавани, білоруси, євреї, татари, роми, німці) і збільшується кількість представників інших етносів, які раніше не проживали. Це — азербайджанці, динаміка зростання їх чисельності в Україні збільшилась на 20 %; вдвічі збільшилась чисельність корейців, вихідців інших країн Південно Східної Азії, Індії та Пакистану. Збільшується кількість афро-азіатських представників [8]. В. Бакальчук, аналізуючи рівень міжетнічної толерантності в українському суспільстві, наводить дані соціологічних досліджень на основі яких ми можемо стверджувати, що проблема існує. Адже, як зазначає автор, хоч респонденти продемонстрували достатньо високий рівень етнічної толерантності та відсутність ксенофобії, проте водночас виявили насторожене ставлення стосовно готовності до контактів з представниками більшості інших національностей. Схильність до більш близьких, безпосередніх контактів з боку більшості опитаних була виявлена щодо українців, росіян, білорусів та євреїв, тобто тих, з ким наявний значний історичний досвід спільного проживання. Щодо громадян інших східнослов'янських народів, то тут спостерігається рішуча «східноєвропейська відокремленість». Молдовани та кримські татари не входять у коло «близьких», але в цілому терпимо сприймаються населенням. Представники афро-азіатських країн не розглядаються навіть у якості постійних жителів України. Досить високий відсоток респондентів вважають, що взагалі неприпустимо пускати до країни представників кавказьких народів (30 %), циган (39 %) та афганців (29 %) [1].

У полікультурному середовищі поряд із такими процесами, як соціальна ідентифікація, культурна інтеграція, адаптація виникають і негативні прояви — ксенофобія, соціальна виключність, національні та релігійні протистояння.

Ця проблема торкається різних соціальних інститутів, зокрема школи. Адже це той осередок суспільства, у якому віддзеркалюються його проблеми. У школах усе більше з'являється дітей різного етнічного походження і часто вони відчувають себе скривдженими, приниженими, незахищеними.

На основі аналізу проблеми «Насильство в школі», проведеного Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» учні потерпають від таких проявів насильства як приниження, побиття, образи, використання прізвиськ, навішування ярликів, кривдження, сварки [5]. З часом ці прояви можуть перерости у загрозливі для суспільства явища.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень показує, що формування активної життєвої позиції, розвиток здатності жити у світі різних людей, знання прав і свобод, а також визнання прав іншої людини є дуже важливими для сучасного школяра.

Середовище, в якому живуть учні, оточення, вчителі у школі безпосередньо впливають на їхню свідомість і подальше життя. Спілкуючись між собою, вони поступово пізнають один одного, вчаться витримки, самоконтролю. Проте цей вплив пасивний, мимовільний, недостатньо ефективний, тому для оптимізації цього процесу потрібно шукати шляхи, спрямовані на поліпшення толерантного ставлення до іншої людини.

**Виклад основного змісту.** Перед педагогами постає питання: як впоратись із розмаїттям і запобігти конфліктам серед школярів, які можуть бути спричинені відмінностями. Одним із

шляхів подолання цієї проблеми є створення безпечного освітнього середовища. А. Маслоу підкреслював, що головна потреба, яка мотивує людину встановити розумний лад, структуру і прогнозованість свого оточення — це потреба в безпеці і захисті. Мирне, стабільне суспільство, яке живе спокійно, як правило, дає своїм членам можливість відчувати себе в достатній безпеці від перепадів температури, диких звірів, злочинних нападів, вбивств, хаосу, деспотизму. Практично все стає менш важливим ніж безпека і захист [4, с. 64].

Ураховуючи орієнтацію сучасної успішної людини на навчання протягом життя, стає закономірним те, що потреба безпечної освіти є визначальною умовою її самоактуалізації та самореалізації на всіх рівнях навчання. У рамках цього підходу вважаємо за необхідне розглянути поняття безпеки в якості педагогічної категорії як захищеність життєво важливих освітніх потреб і інтересів у сфері міжнаціональних стосунків від внутрішніх і зовнішніх погроз, які забезпечували б мирне співіснування. Його основними рисами є право на власну думку, визнання, повага, розуміння, і тим самим забезпечення фізичного, психічного, духовного розвитку особистості.

У сучасній українській педагогіці цю проблему досліджують О. Косигіна — створення психологічного безпечного середовища; Н. Карапузова, Є. Починок, В. Помагайбо — значення ергономічного підходу у створенні комфортного та безпечного навчального середовища у початковій школі; Т. Водолазська — обґрунтування моделі доброзичливої школи. Автор характеризує доброзичливе освітнє середовище як таке, що сприяє благополуччю кожної дитини; де кожен відчуває свою приналежність до групи; психологічний комфорт, де педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їх емоційною сферою, ідеями і життям; де діти можуть вільно виражати себе [2]. Ознаками безпечного середовища, як зазначає Л. Сидорова є: комфортність, різноманітність, екологічність, наявність «сховищ від надмірної сенсорної стимуляції» і зон рекреації, адекватний рівень акустичної і візуальної агресивності [7].

Спираючись на дослідження педагогічної науки в напрямку створення безпечного освітнього середовища особистості з метою її самореалізації, ми вбачаємо, що воно може виступати як продуктивна умова для формування міжнаціональної толерантності особистості. Адже створення безпечного середовища дасть можливість захистити учня від насилля, агресії, позбутись невпевненості, страху; освоїти способи саморегуляції і реагування на нетерпимість; розвивати емоційну стійкість у складних життєвих ситуаціях; прищеплювати ідеї альтруїзму та поваги до інших, солідарності, що базуються на усвідомленні та прийнятті особистої самотності та визнання різноманітності навколишнього світу; удосконалювати вміння взаємодії з людьми на підставі поваги людської гідності та прийняття іншої особистості, незалежно від її соціального статусу, національності, раси, культури, релігії; формувати навички конструктивного, безконфліктного спілкування.

Дослідження багатьох учених світової спільноти та вітчизняної науки стверджують про те, що основними принципами міжкультурної освіти є сприяння відкритості для інших, повага до відмінностей, взаєморозуміння, активна толерантність, визнання існуючих культур, надання рівних можливостей та боротьбі з дискримінацією [6]. Закономірним є те, що жити з іншими — це проблема. І в суспільстві спостерігається тенденція до того, що люди не готові шанувати розмаїття культур, тобто жити разом з іншими. Найчастіше спостерігається шанобливе ставлення до членів родини, близьких, проте не до інших. І як наслідок, співробітництво і суперництво — дві сторони колективного життя в соціальних групах. А тому, як стверджують учені конфліктологи, для оптимального діалогу між людьми необхідно створювати простір і атмосферу безпеки. На необхідності дотримання принципу безпечного середовища зосереджують свою увагу учені психологи А. Маслоу, К. Роджерс, педагоги — І. Баєва, М. Гриньова, О. Козинець, Г. Солдатова. Вони наголошують на конструктивному підході щодо розв'язання питання відмінностей.

Організація безпечного середовища має на меті створити атмосферу, у якій відсутні образи щодо інших. Створити безпечне середовище в учнівському колективі — це означає надати можливість кожному, незалежно від їх етнічного, походження, виражати власні думки, брати

участь у діалозі на рівних, сприяти розвитку самовираження, навчитись співпрацювати на рівних з представниками різних культур, збагачуючи себе і не відчуючи загрози з боку інших.

Отже, безпечне середовище в учнівському колективі може сприяти:

- формуванню доброзичливих стосунків під час розгляду різних поглядів;
- створенню комфортної атмосфери, позбавленої небезпеки, страху, напруги;
- вільному обміну думками, ідеями, поглядами;
- навчанню орієнтованому на діалог, основними принципами якого є повага, ввічливість, турбота, рівна участь кожного тощо;
- формуванню стосунків, які були б позбавлені ненависті та насильства.

Спираючись на дослідження Л. Сидорової з проблематики формування безпечного середовища в педагогічному коледжі, вище означені його особливості у полікультурній освіті можна розглядати за такими критеріями як модальність, інтенсивність, усвідомлення, емоційність, домінантність, мобільність, стійкість, соціальна активність. Усі ці ознаки наповнені людським змістом і слугують людині для вияву індивідуальності, здатності до культурного саморозвитку, самовизначення у світі культурних цінностей [7].

### Література:

1. Бакальчук В. О. Тенденції етнокультурної толерантності в українському суспільстві / В. О. Бакальчук // Стратегічні пріоритети, №4(5), 2007 р/ С.69-75
2. Водоласька Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища / Т. В. Водоласька // Постметодика. — 2012. — №5 (108). — С.13-17.
3. Карапузова Н. Д. Педагогічна ергономіка: створення комфортного та безпечного навчального середовища у початковій школі / Н. Д. Карапузова, Є. А. Починок, В. М. Помогайбо // Постметодика. — 2012. — №5. — С. 8-12.
4. Маслоу А. Мотивация и личность 3-е изд. / А. Маслоу / Пер. с англ. — СПб.: Питер, 2009. — 252 с.
5. Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні // <http://wcu-network.org.ua/>
6. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник для школи / за ред. Джона Кіста / Пер. з англ. — Львів: ЗУКЦ, 2008. — 160 с.
7. Сидорова Л. З. Пути формирования безопасной образовательной среды педагогического колледжа <http://festival.1september.ru/articles/312855/>
8. Тищенко Ю. А. Утвердження демократичних стандартів регулювання етнонаціональних відносин в Україні / Ю. А. Тищенко // Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія. — К. : НІСД, 2009. — С. 372-385.
9. Depondt L. Een doos vol gevoelens / L. Depondt, M. Kog, J. Moons. — Leuven. : Centrum Voor, 2008. — 96 p.
10. Murray J. P., Wenger A. F. Z., Downes E. A., Terrazas S. B. Educating health professionals in low-resource countries: a global approach. New York, NY: Springer Publishing Company. 2011. — 120 p.

*У статті розглянута проблема формування міжнаціональної толерантності учнів, визначено та обґрунтовано педагогічну умову — створення безпечного освітнього середовища, яка забезпечить ефективність цього процесу. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено ознаки та можливості безпечного освітнього середовища у формуванні міжнаціональної толерантності учнів.*

**Ключові слова:** міжнаціональна толерантність, принципи міжкультурної освіти, безпечне освітнє середовище, ознаки безпечного освітнього середовища.

*В статье поднята проблема формирования межнациональной толерантности школьников, определено и обосновано педагогическое условие — создание безопасной образовательной среды, которая обеспечит эффективность этого процесса. На основании анализа психолого-педагогической литературы определены свойства и возможности безопасной образовательной среды в формировании межнациональной толерантности школьников.*

**Ключевые слова:** межнациональная толерантность, принципы межкультурного образования, безопасная образовательная среда, свойства безопасной образовательной среды.

*The article raises the problem of the formation of interethnic tolerance in pupils; it's identified and stated of pedagogical conditions — creating a safe learning environment that will provide the process. On the basis of psychological and educational literature features and capabilities of safe educational environment in the formation of ethnic tolerance students are also defined.*

*Keywords: inter-ethnic tolerance, principles of intercultural education, safe learning environment, characteristics of safe educational environment.*

УДК 373.5:91

**С.Г. Кобернік**  
**м. Київ, Україна**

## **ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ**

У межах комплексного наукового дослідження проблеми розвитку шкільної географічної освіти значну увагу нами приділено формуванню сучасного навчально-методичного комплексу для вивчення курсів географії у 6-10 класах та вдосконаленню його складових. Під навчально-методичним комплексом (НМК) ми розуміємо своєрідний комплект відповідних засобів, розрахованих як на вчителя географії так і на учня, для забезпечення ефективного вивчення навчального матеріалу за змістом географічних курсів у загальноосвітніх навчальних закладах [10, с. 107].

Основними складовими сучасного навчально-методичного комплексу з географії в загальноосвітній школі є:

- навчальні програми з географії для 6-10 класів;
- підручники з географії на друкованій основі та їх електронні версії;
- картографічні посібники (стінні карти, атласи, контурні карти, картосхеми тощо);
- робочі зошити на друкованій основі (практикуми, навчальні комплекти, зошити для самостійних та контрольних робіт тощо);
- хрестоматії або книги для читання для поглиблення знань учнів з кожного конкретного курсу географії;
- тематично відповідні засоби унаочнення (навчальні таблиці, опорні схеми, графічні конспекти, роздаткові матеріали, мультимедійні презентації);
- дидактичні матеріали за змістом курсу географії (завдання для виконання самостійних робіт та здійснення поточного і періодичного контролю навчальних досягнень, інструктивні картки для організації індивідуальної та групової роботи учнів на уроках тощо);
- методичні посібники та матеріали, розраховані на вчителя географії (інструктивні матеріали МОН України, зразки календарно-тематичного планування, плани-конспекти уроків, методичні рекомендації та поради, сценарії для проведення інтерактивних форм навчання й позакласних заходів, фахові періодичні видання: газети, журнали, збірники, серія «бібліотека вчителя»);
- додаткові джерела географічного змісту для пошукової навчально-пізнавальної роботи школяра (довідники, енциклопедії, словники, збірники завдань, газети, журнали, Інтернет-ресурси тощо).

*Навчальна програма з географії* в системі шкільної освіти — це нормативний документ, що визначає зміст та обсяг навчальних досягнень учнів, які необхідно засвоїти у 6-10 класах. Програми з географії відповідають вимогам Державного стандарту базової та повної середньої освіти [1] та забезпечують реалізацію змістових ліній географічної освіти в загальноосвітній школі. У програмах з географії розподілено курси за роками навчання, у межах кожного курсу визначено зміст розділів і тем, здійснено орієнтовний розподіл годин на їх вивчення, подано основні критерії й вимоги до формування навчальних досягнень учнів з кожної теми, наведено перелік і зміст обов'язкових для виконання практичних робіт та досліджень. Отже, навчальні програми з географії — це державний документ, затверджений МОН України, за яким учитель планує і здійснює свою педагогічну діяльність у загальноосвітній школі. Нині чинними є програми з географії, розроблені у 2005 році [15] й набувають поступового впровадження нові